

Womanistička¹ spiritualnost u romanu *Njihove oči su gledale Boga* Zore Neale Hurston

UVOD

Spiritualnost je često osporavana dimenzija ljudskog iskustva, a što se posebno odnosi na kontekst afroameričkih i feminističkih studija. Pojašnjavajući značenje spiritualnosti, Marla Frederick ističe: "Spiritualnost govori o življenju kroz momente borbe i momente mira i konačno postižući bolji život, život koji je ispunjen boljim poznavanjem Boga. Ovaj bolji život proizlazi ne samo iz javne političke konfrontacije, nego i osobne afirmacije i napretka tijekom vremena"¹ (Frederick, 2003: 14).

Izbor između jednakosti i razlike onemogućavao je ženama da artikuliraju okvir u kojem se ovo pitanje može smisljeno i kritički postaviti i ispitati, budući da su feministička teorija i praksa zahtijevala da se istovremeno radi na izgradnji identiteta žene i 'razgradnji' fiksirane kategorije ženskosti. U odgovoru na ovakav stav feminizma, na teorijskoj sceni se gradi *womanism* koji se zasniva na bitno drugačijoj perspektivi promišljanja i mijenjanja društvene stvarnosti. *Womanism* kao ideologija, pokret i način života omogućuje svim Afroamerikankama koje su na bilo koji način isključene iz tokova feminizma da stvore prostor bez marginalizacije, etiketiranja, otuđenja, promovirajući žensku individualnost i njihov intelektualno-emocionalni angažman u kreiranju kulturnog prostora. Upravo *womanism* pruža konceptualni komfor za ovo preispitivanje i inkluziju rodni, rasni i klasni pitanja u mainstream feminizam, uvodeći na velika vrata u teorijsko razmatranje iz njega izgnano i uskraćeno specifično kulturno iskustvo Afroamerikanki.

¹ Od *womanism* – eng. *woman* 'žena' – pravac u književnosti i društvenoj teoriji koji se fokusira na isticanje iskustva Afroamerikanki. *Womanism* unosi rasno i klasno iskustvo u rodno iskustvo koje opisuje feminizam i dovodi ga u vezu s marginaliziranom crnačkom historijom, kulturnim naslijeđem i ropstvom.

Iako bi, u kontekstu crnačkog aktivističkog feminizma iz 1970-ih, prijevodno rješenje bilo "crnačka feministička", u daljem tekstu će se koristiti izraz *womanistička*.

² "Spirituality is about living through moments of struggle and moments of peace and ultimately acquiring a better life, a life that is filled with a deeper knowledge of God. This better life comes from not only a public political confrontation, but also a personal affirmation and development over time."

Kao komplementaran termin ili sinonim za crnački/afroamerički feminizam, Alice Walker je upotrijebila termin *womanism* zato što je htjela naglasiti da je u središtu njene filozofije žena (eng. *woman*) (Walker, 2003: xi). Cilj *womanisma* je pružiti priliku Afroamerikankama da se same odrede i nađu svoje mjesto u užoj i široj zajednici, dok bitan aspekt *womanisma* predstavlja i činjenica da je nastao iz potrebe da se odgovori na kulturni imperijalizam feministkinja bjelkinja. Razlika između *womanisma* i feminizma proizlazi iz različitosti historija crnkinja i bjelkinja, a koje proizlaze iz američkog rasizma. Budući da 'crnačka'/afroamerička filozofija kao polaznu točku uzima to da bijelci kao grupa imaju određeni interes u održavanju sistema bjelačke superiornosti, ona u pravilu vidi malo ili nimalo koristi od integracije ili asimilacije afroameričke populacije u sustav za koji se tvrdi da zagovara podjarmljenost ovih ljudi.

Dovodeći u pitanje normativni karakter feminizma dominantne grupe, *womanism* teži ponovnom otkrivanju marginalizirane historije afroameričkih žena, želi biti primjer drugačijih normi mišljenja i ponašanja te stvoriti zaseban pokret ovih žena zasnovan na vrijednostima i pitanjima koja su njima važna.

Promatran iz analitičke perspektive, *womanism* se čini paradoksalnim i logički neskladnim zato što koristi svoje specifične kriterije koji nisu analitički, nego upravo suprotno, holistički, afektivni i spiritualni. Za *womanism* se može reći da je komunitaran jer opće dobro svih članova zajednice vidi kao cilj društvene promjene. Za womaniste/womanistkinje, zajednica je koncipirana kao jedan slijed sukcesivnih nizova koji počinje s crnačkim ili 'obojenim' ženama (nivo osobnosti ili identiteta), zatim slijedi crnačka zajednica i druge 'obojene' zajednice (nivo plemena), nakon toga svi oni koji su žrtve nekog oblika diskriminacije (nivo ostalih koji se nalaze u sličnom položaju), i konačno, obuhvaća sve ljude (univerzalni nivo). Štoviše *womanism* nastoji uspostaviti sklad u tri različita odnosa: odnos između ljudi koji su pripadnici različitih grupa, odnos između ljudi i okoline/prirode te odnos između ljudi i područja spiritualnog/natprirodnog s kojim se isprepleću ljudi, ostala živa bića i materijalni svijet.

Za *womanism* područje spiritualnosti je stvarno, a odnos između ovog područja i ljudi nije ni apstraktan ni beznačajan. Važna karakteristika *womanisma* jest to da on nije zasnovan na argumentima i ne privilegira logičku utemeljenost stvari. Umjesto toga, prednost daje iskustvu nadahnuća, naglašenom spiritualnom stanju koje od naizgled nemogućeg čini moguće – materijalno, društveno, politički, ekonomski, ekološki, psihološki – i doprinosi osjećaju unutarnjeg blagostanja i snage koja prkosi, i jedan za drugim, mijenja vanjske uvjete. Ovakvo akumuliranje energije proistekle iz iskustva i njenih brojnih učinaka na osobne, političke, i uvjete koji se odnose na prirodnu okolinu jest ono što je u današnjem suvremenom svijetu poznato kao womanistički društveni pokret ili womanistički spiritualni pokret.

Komentirajući *womanism* kao pokret i Layli Maparyan naglašava da *womanism* nije samo društveni nego i spiritualni pokret:

Spiritualni pokret znači pokret svijesti koji je unutar womanističkog pogleda na svijet, energetska podloga materijalnom svijetu koja obuhvaća sve društvene institucije, društvene identitete i političke/ekonomske okolnosti kao i 'materijalnu' kulturu svakodnevne egzistencije [...]. Jedna stvar koja čini *womanism* jedinstvenim jest način na koji je promjena svijesti uobličena i propisana unutar 'svakodnevnog' domena, putem 'svakodnevnih praksi' od strane 'svakodnevnih ljudi'. *Womanism* kao spiritualni pokret ne zahtijeva tajanstvene spiritualne terminologije ili žargonske teorijske formulacije da bi propagirao promjenu svijesti.³ (Maparyan, 2012: 50)

ZNAČAJ WOMANISTIČKE SPIRITUALNOSTI KAO KLJUČNOG SEGMENTA KULTURNOG ISKUSTVA AFROAMERIKANKI

Spiritualnost se može promatrati kao proces ili putovanje koje vodi tome da čovjek postaje svjestan sebe, upoznaje sebe, zajednicu, prirodu i zemlju na potpuniji način. U tom smislu su i mnogi womanisti opisali womanističku spiritualnost kao obuhvaćanje više religioznih tradicija, običaja i rituala koji su od iznimnog značaja za afroameričke žene. Ovi womanisti isto tako ukazuju i na to da womanistička spiritualnost stvara svijest o religioznim pluralizmu. Jedan od najdetaljnijih opisa womanističke spiritualnosti ponudila je Emilie M. Townes u svome

djelu *U plamenu slave: womanistička spiritualnost kao društveni svjedok* (*In a Blaze of Glory: Womanist Spirituality As Social Witness*) u kojem ukazuje na to da je womanistička spiritualnost "utjelovljena, osobna, kolektivna"⁴ (Townes, 1995: 11) i objašnjava da ona:

Izrasta iz ovih korijena [...]. Ova spiritualnost je društveni svjedok [...] utemeljena (u) [...] miješanju ljudskosti i božanstvenosti u jedan dah, jednu nadu, jednu viziju. Womanistička spiritualnost nije samo način života, to je način svjedočenja koji nastoji nadići zjapeće ponore mržnji i predrasuda i ugnjetavanja u jednu dublju i bogatiju ljubav [...]. Womanistička spiritualnost je prikazivanje što za svakog od nas znači tražiti suosjećanje, pravdu, obožavanje i posvećenost u našem svjedočenju. Ovo shvaćanje spiritualnosti nastoji izrasti u jedinstvo duha i tijela, razuma i srca.⁵ (1995: 12–13)

Za womanističku spiritualnost se može reći da prihvaća mnoštvo različitih religioznih običaja i religija, a da istovremeno priznaje prilagodljivu prirodu spiritualnosti ljudi afričkog podrijetla koja je već stoljećima dio njihovog svakodnevnog života, a posebno života afroameričke žene. Budući da je predstavljena kao intersekcija njene čovječnosti i vjere u Boga izražene kroz sva njena životna iskustva, spiritualnost se može okarakterizirati kao individualna i povezana sa zajednicom. Naime, spiritualnost afroameričke žene ne čini samo dio njenog specifičnog kulturnog iskustva, nego i značajan segment njenog identiteta.

Da bi ukazala na tzv. 'društveno-pravedni' aktivizam i perspektive koje se zasnivaju na spiritualnim vjerovanjima i postupcima te da spiritualno razmatranje transcendentnih ili metafizičkih dimenzija života pojačava političku aktivnost, Ana Louisa Keating koristi izraz "spiritualizirana politika"⁶ (Keating, 2005: 242).

Kada se govori o korijenima spiritualnosti, još su se u periodu ropstva crnci okupljali u svrhu spiritualnih ceremonija kojima se izražavala jedna vrsta odgovora i reakcije na postojanje ovih ljudi na Zemlji. Historijski gledano, spiritualnost je imala važnu ulogu u životima crnih ljudi prije i nakon njihovog dolaska u Ameriku. Iako su u strahu od kazne od strane bijelih gospodara-vlasnika naučili religiozne običaje bijelaca, afrički robovi su sa sobom donijeli svoja vlastita vjerovanja u Boga/bogove, obožavajući njegovu/njihovu neizmjernu moć.

⁴ Eng. *embodied, personal, communal.*

⁵ "Grows out of these roots [...]. This spirituality is a social witness [...] grounded (in) [...] the deep kneading of humanity and divinity into one breath, one hope, one vision. Womanist spirituality is not only a way of living, it is a style of witness that seeks to cross the yawning chasm of hatreds and prejudices and oppressions into a deeper and richer love [...]. Womanist spirituality is the working out what it means for each of us to seek compassion, justice worship, and devotion in our witness. This understanding of spirituality seeks to grow into wholeness of spirit and body, mind and heart."

⁶ Eng. *spiritualized politics.*

³ "Spiritual movement means movement of consciousness, which, within the womanist worldview, is the energetic substrate of the material world, including all social institutions, social identities, and political/economic conditions, as well as the material culture of daily existence [...]. One thing that makes womanism unique is the way that consciousness change, is framed and enacted within the 'everyday' sphere, through 'everyday practices' by 'everyday people'. Womanism as spiritual movement does not require arcane spiritual terminologies or jargonistic theoretical formulations to promote consciousness change."

Religiozni običaji Afrikanaca nisu mogli biti tako lako odbačeni ili istisnuti iz njihovih života. Afrička religiozna tradicija bila je duboko ukorijenjena u samu kulturu i bila je osnovom svega što su radili, a što objašnjava i Mambo Mazama:

Kad izučavam afričku kulturu, a naročito afričku filozofiju, čini se da je fundamentalni filozofski princip princip jedinstva postojanja. Uistinu, glavna artikulacija afričke metafizike je energija kozmičkog podrijetla koja prožima i živi unutar svega što jest – ljudskih bića, životinja, biljaka, minerala i predmeta, kao i događaja [...]. Ova energija čini aktivan, dinamički princip koji pokreće stvaranje, i koji se može poistovjetiti sa samim životom.⁷ (Mazama, 2002: 219)

Ona nadalje ističe da spiritualnost predstavlja povezanost s prirodom, svemirom i spiritualnim Bogom-snaom što nekim ljudima omogućuje osjećaj osposobljenosti i snage, a koji je mnoge robove poticao na to da se odupru ropstvu. U tom smislu Mazama tvrdi da:

Afrocentričnost, kao pokret koji oslobađa, upisuje sebe u tradiciju afričkog otpora europskom ugnjetavanju. Opće primjetna karakteristika afričkog otpora jest njegovo oslanjanje na spiritualnost. Uistinu, spiritualnost je historijski uvijek igrala važnu ulogu u mnogim našim borbama za oslobađanje, od Nanny na Jamajci do haićanskog revolucionarnog rata i Nata Turnera.⁸ (2002: 219)

U određenom smislu, veoma izražajno i ushićeno pjevanje i plesanje predstavljaju način izražavanja zahvalnosti životu, a pokret i zvuk izražavaju slobodu. Ritualni ples, koji se posebno izvodio među crncima ruralnih krajeva juga, dokaz je važnosti pokreta i zvuka u afrički 'obojenoj' spiritualnosti. Isto tako on je dokaz očuvanja, ali i svojevrstne transformacije pretkolonijalnih spiritualnih rituala. Veza između religiozne prirode ovog plesa (porobljenih Afroamerikanaca u tajnom obredu) i pamćenja zvuka bubnja (njihovih afričkih predaka) otkriva neraskidiv odnos između crnačke religije i lokalnih duhovnih afričkih običaja.

Pored toga, u historiji afroameričke književnosti nalazi se zaostavština ženskih književnih djela u kojima se autorice koriste iskustvima da bi istražile suštinu spiritualnosti. Njihovim promišljanjima o spiritualnosti upravljaju četiri principa:

⁷ "When we study African culture and, more particularly, African philosophy, it appears clearly that the fundamental African philosophical principle is the principle of the unity of being. Indeed, the major articulation of African metaphysics is the energy of cosmic origin that permeates and lives within all that is – human beings, animals, plants, minerals, and objects, as well as events [...]. This energy constitutes the active, dynamic principle that animates creation, and which can be identified as life itself."

⁸ "Afrocentricity, as an emancipatory movement, inscribes itself within a tradition of African resistance to European oppression. One commonly noted feature of African resistance is its reliance on spirituality. Indeed, spirituality has always historically played an important role in our many struggles for liberation, from Nanny in Jamaica to the Haitian revolutionary war and Nat Turner."

1) vrijednost sjećanja u individualnom i grupnom blagostanju; 2) vjerovanje da zajednica predstavlja suštinu ljudske egzistencije i postojanja; 3) shvaćanje da priroda – živa i neživa – predstavlja 'božanstvenost'; i 4) vjerovanje u međusobnu povezanost ovozemaljskih i bića s drugog svijeta.⁹ (West, 2011: 11)

Ovi su principi sastavni dio crne epistemološke i ontološke misli i od iznimne su važnosti u oblikovanju tradicije spiritualnog istraživanja u afroameričkoj ženskoj književnosti. Afroameričke književnice integrirale su spiritualne teme u svoja djela nagovještavajući uklapanje afričkog pogleda na svijet među raseljenim Afrikancima i važne uloge žena kao nositeljica kulture.

Naime, rodni i rasni esencijalizam mjesto je spora i teorijskog razdora crnačko-bjelačkog ženskog svijeta. Pokušavajući govoriti u ime svih, zaboravlja iskustvo višestruke ugnjetenosti crkinje, a potom frizira i nasilno fragmentira njeno crnačko kulturno iskustvo kako bi ga utrpao u svoje teorijske džepove te tako sebi omogućio teorijski komfor za analizu i interpretaciju ženskog crnačkog iskustva, a crkinji podario nemjesto razapetosti između rodne i rasne dominacije.

Crkinje su centralni likovi u procesu spajanja afričke spiritualnosti s kršćanstvom, uključujući ranu religiju robova koju historičari nazivaju 'nevidljiva institucija'. Ova nevidljiva institucija sastojala se od biblijskih i iskustvenih spiritualnih interpretacija robova na čelu kojih su bili oni kao propovjednici nevidljive institucije.

Dok su ovi propovjednici bili muškarci kao i njihove 'kolege' u regularnoj crkvi, žene robinje su "usprkos tome autorizirale vlast"¹⁰ (West, 2011: 11). Neke od njih su u svojim zajednicama slovile za osobe koje posjeduju iscjeliteljske sposobnosti, kombinirajući primjenu biljnih pripravaka s molitvom i religioznim ritualima pomažući na taj način bolesnima, umirućima i ženama pri porodu. Druge su se ponašale kao 'spiritualne majke' uvažavane zbog njihove duhovne mudrosti i pronicljivosti, uključujući tu i njihovu vještinu pojašnjavanja ljudskih snova i savjetovanje kad je u pitanju stanje njihove duše. Isto tako, u afroameričkoj književnosti koju su stvarale žene primjetni su tragovi tradicije spiritualnih priča koje otkrivaju posebno mjesto crkinja u religioznom svijetu njihovih zajednica. Rane spiritualne priče ovih žena otkrivaju spiritualno nasljeđe koje su one čuvala i prenosile na mlađe naraštaje.

Ann Dalke u svom eseju objašnjava vezu između ranih spiritualnih priča i kasnijih djela fikcije čije su autorice crkinje:

⁹ "1) the value of memory to both individual and group well-being; 2) the belief that community represents the essence of human existence and being; 3) the view that nature – both animate and inanimate – represents divineness; and 4) belief in the interconnectedness of worldly and otherworldly beings."

¹⁰ Eng. *authorized authority nevertheless.*

U njihovom veličanju djelatnosti duha, u njihovom književnom tumačenju svijeta koji prelazi granice svakodnevnog, spiritualne autobiografije devetnaestog stoljeća dijelom su postavile temelje za nestvarnu, ponekad nadrealističku prozu dvadesetog stoljeća koju su napisale Afroamerikanke. Spiritualni dnevnicu pružaju bogatu podlogu za, kao i dodatni način razumijevanja djela kao što su *Njihove oči su gledale Boga* Zore Neale Hurston, *Ljubičasta boja* Alice Walker [...] koji, naravno, prikazuju književne modalitete realizma i naturalizma, ali koji isto tako energično istražuju spiritualni život.¹¹ (Dalke, 1995: 3)

Pitanja spiritualnog identiteta i opisa predmeta vjerovanja duboko su ukorijenjena u tekstove afroameričke književnosti. Od njihovih najranijih početaka, u pričama robova mnoge feministkinje, kao i muški i ženski autori, istraživali su spiritualni identitet iz afroameričke feminističke perspektive. Štoviše nedavna istraživanja u teologiji navode na to da womanistička teorija dostiže stupanj dominacije nad afroameričkim spiritualnim studijama, naglašavajući kako žena sa svojom spiritualnošću nije povezana samo kroz religiozno okruženje (često neprirodno i štetno) nego i kroz ritmove prirode i svog vlastitog tijela.

Ovo stvara potrebu da se spiritualnost afroameričkih žena shvati ozbiljno, ne samo kao osvrt na borbu za ženska prava, nego i kao osvrt na sve ozbiljniju situaciju s obzirom na uništavanje prirodne okoline. U tom smislu funkcionira i simbioza između nepoštivanja ljudi na zemlji kao što su Afroamerikanke i nepoštivanja same zemlje.

Isto tako književna djela, prvenstveno romani o Afroamerikankama, odražavaju svojevrsnu mješavinu afričkih tradicija čineći na taj način kompleksnim zadatak razdvajanja stvari koje upućuju na određena društva ili rituale, te se za ovakvu književnost može reći da na izvjestan način proširuje definiciju pojma *tradicija* uvrštavajući u njega sve ono što se tiče crnačke rase i žena.

Uzimajući u obzir važnost kulturnog nasljeđa i tradicije *womanisma*, Alice Walker priznaje da afroameričke književnice mlađe generacije jako puno duugu pripadnicama starije generacije književnica, koje se smatraju pionirima afroameričkog književnog stvaralaštva. Predmetom velikog broja studija bila je i još uvijek jest veza između Alice Walker i Zore Neale Hurston koja je narasla do veličine književnog mita o naslijeđu između dvije autorice afroameričkog podrijetla. Zora Neale Hurston jedna je od malobroj-

nih književnica u čijem se radu u središtu pripovijedanja našla svijest žene čiji razvoj autorica zorno prikazuje. Pritom pokušava izbjeći uobičajene zamke i ograničenja koja nameće patrijarhalni tekst.

Ono što je svojstveno Hurston i Walker jest favoriziranje post-robotovlasničkih okruženja u svrhu pružanja podrške historijski važnim događajima; pripovijedanje o sjevernjačkim migracijama čija je osnovna uloga bila rasvjetljavanje posljedica otvorenog rasizma; opisivanje brakova bez ljubavi sa svrhom isticanja prava na neovisnost koju svaka žena zaslužuje; prikazivanje čvrstih, monolitnih, crnačkih zajednica sa svrhom naglašavanja karakteristika po kojima se ove zajednice razlikuju od bjelačkih mainstream zajednica. Prisustvo poveznica u njihovom književnom stvaralaštvu i njihovog zdušnog nastojanja da svojim djelima obogate afroameričko stvaralaštvo te daju priloge karakterističnosti njegovog karaktera svjedoči o kontinuitetu i književne tradicije i koncepta *womanisma*, a mjesta njihovog konceptualnog mimoilaženja/udaljevanja bacaju jače svjetlo na razvojnu dinamiku i jednog i drugog.

Osvrćući se na ovu vrstu književnosti, Amy Levin ističe da: "Rodni afrikanizmi sad ponovo 'izranjaju' u onom što je različito interpretirano kao misterij i magija romana,"¹² (Levin, 2003: 7). S druge strane, Caroline Rody obrazlaže da "izmišljena magija nije jednostavno cvjetanje neracionalnih elemenata domorodačke kulture ili oblasti, niti je pripovjedačka mješavina magije i realizma, tek imitira čudan, kulturni, slučajni susret"¹³ (Rody, 2001: 64). Prema tome, magija u romanima afroameričkih autorica povezana je s kolonijalizmom i postkolonijalizmom budući da djeluje tako da uobličava postojanost kolonijalne historije u postkolonijalnoj sadašnjosti, na taj način rušeći stvarne barijere koje bi ovako moćnu historiju držale na distanci.

KONCEPTUALIZACIJA WOMANISTIČKE SPIRITUALNOSTI U ROMANU *NJIHOVE OČI SU GLEDALE BOGA*

Prepoznajući afrički utjecaj na afroameričku kulturu kao onu koju definiraju transformacije, dolazi se do boljeg razumijevanja crnačke kulture u Americi uključujući i razumijevanje crnačke spiritualnosti. Ovo predstavlja i teoretsko stajalište zasnovano na radovima jedne od prvih antropologinja afroameričkog podrijetla, Zore Neale Hurston, koja je putovala američkim jugom pa i Karibima da bi istraživala i pisala o botanici, sociologiji, antropologiji, geologiji,

¹¹ "In their celebration of the agency of spirit, in their literary construction of a world which transcends the limitations of the everyday, nineteenth-century spiritual autobiographies lay part of the groundwork for the non-realistic sometimes surrealistic prose by twentieth-century African-American women. The spiritual journals provide rich background for, and an additional way of understanding works such as Zora Neale Hurston's *Their Eyes Were Watching God*, Alice Walker's *The Color Purple* [...] which certainly draw on the literary modes of realism and naturalism, but which also energetically explore the spiritual life."

¹² "Gendered Africanisms are now resurfacing in what has been variously interpreted as the mystery and magic of novels."

¹³ "[...] fictional magic is not simply an efflorescence of the anti-rational elements of an indigenous culture or region merely imitate a strange cultural encounter."

etnologiji i politici tih naroda. Interesirala se za crnačku narodnu kulturu, a posebno za crnačku religiju i spiritualnost, provodeći na terenu istraživanja koja su pružala dokaz afričkih običaja i vjerovanja među crncima u Americi. U svojoj knjizi *Kaži mom konju: vudu*¹⁴ i *život na Haitiju i Jamajci (Tell My Horse: Voodoo and Life in Haiti and Jamaica)* Hurston je za stanovnike Kariba, Centralne i Južne Amerike i Haitija napisala da se za njih kaže da su “devedeset pet posto katolici, a sto posto voodoo”¹⁵ (Hurston, 1990: vi). Voodoo je religija o stvaranju i životu. To je religija obožavanja sunca, vode i drugih prirodnih pojava. Pa ipak, ljudi koji su određeno vrijeme izučavali ezoteriku voodooa, ne vide neko dublje značenje u prakticiranju ove religije. Oni samo vide pagansku religiju s afričkim panteonom.¹⁶

Hurstoničin dar za pisanje evidentan je i u prikazima rezultata njenih kulturoloških i etnoloških istraživanja koja je provodila na terenu. Istraživala je i pisala o spiritualnim vjerovanjima i radnjama koje su Jamajčani poduzimali da smire *duppya*¹⁷ (Hurston, 1990: vi) koji se vratio iz mrtvih da nanosi zlo živima. Prema njihovom vjerovanju *duppy* je najsnažniji dio svakog čovjeka. Svako u sebi nosi zlo koje je, dok je čovjek živ, pod stalnom kontrolom srca i mozga. Ali kad jednom napusti tijelo, *duppy* je slobodan da učini najstrašnije stvari.

Hurston u svojim radovima također priziva ljepotu Jamajke i Haitija i svetih mjesta na kojima “žive” afrički bogovi – oni “dobri”, takozvana Rada grupa bogova i oni “loši”, grupa Petros. Ovo su samo neki od primjera Voodoo vjerovanja Afrikanaca, a velikim dijelom i Afroamerikanaca budući da su istraživanja koja je Hurston provodila, potvrdila utjecaj afričke kulture na kulturu crnaca koji žive u Americi. Zanimala se i za odnos prema ženama na Karibima. Pišući o njihovom životu, Hurston navodi da su sve ondašnje žene inferiorne u odnosu na sve ondašnje muškarce. Iako su one koje su imućne ili su mulatkinje, ipak u nešto boljem položaju od siromašnih žena. Ove žene nose terete na svojim glavama istovremeno se uspinjući uz i silazeći niz planine. Rade najteže fizičke poslove, smatrajući to svojom sudbinom koju im je namijenila viša sila (Hurston, 1990).

U svojim antropološkim istraživanjima, kao i u svojim djelima fikcije, Hurston je demonstrirala činjenicu da je crnačka spiritualnost rezultat iskustva crnačke kršćanske populacije i da crnačka narodna religija nije smatrala anglo-kršćansku religiju jedinim uzorom. U svome članku iz 1931. godine pod nazivom “Hudu u Americi” (“Hoodoo in America”) Hurston

je ‘posijala sjeme istrage’ o izučavanju crnačke narodne kulture (West, 2011). Decenijama nakon što je Hurston provela svoja istraživanja, naučnici iz raznih oblasti nastavili su detaljnu studiju o prenosiocima afričke u afroameričku kulturu, kao i istraživanje crnačke kulture širom atlantskoga svijeta.

U svom eseju “Zora Neale Hurston: opominjuća priča i pristrano gledište” (“Zora Neale Hurston: A Cautionary Tale and a Partisan View”), Alice Walker pojašnjava snažan utjecaj koji je na njen vlastiti stil pisanja imala Zora Neale Hurston kao književnica i antropologinja. Pored toga, ona piše i o značajnoj ulozi Hurston kao ključne figure u Crnačkom ženskom književnom pokretu (*Black Women’s Literary Movement*). Posebnu pažnju posvećujući njenoj karakterističnoj, slobodnoj spiritualnosti, Walker je smješta ‘rame uz rame’ s afroameričkim umjetnicama poput Billie Holiday i Bessie Smith od kojih je svaka imala ‘zacrtan’ svoj vlastiti životni put:

U mojim mislima Zora Neale Hurston, Bessie Smith i Billie Holiday čine jednu vrstu bezbožnog trojstva. Zora spada u tradiciju crnih pjevačica, a ne među “literatke”, barem za mene. U njenom životu je bilo ekstremnih uspona i padova, neustrašive potrage za avanturom, strasnog emocionalnog i seksualnog iskustva i ljubavi prema slobodi. Poput Billie i Bessie, slijedila je svoj vlastiti put, vjerovala u svoje vlastite bogove, slijedila svoje vlastite snove i odbijala da se udalji od “običnih” ljudi.¹⁸ (Walker, 2003: 91)

Zora Neale Hurston je i fiktionalni svijet svog romana *Njihove oči su gledale Boga (Their Eyes Were Watching God)* obogatila spiritualnošću kao ključnim segmentom kulturnog iskustva Afroamerikanki. Roman je napisan između 1936. i 1937. godine dok je Hurston boravila na Karibima.

Njihove oči su gledale Boga priča je o mladoj ženi, Janie, i njenoj potrazi za iskrenom ljubavi. Ovaj lik predstavlja sažet prikaz spiritualne womanistkinje čiji karakter nadilazi granice ove knjige i postaje univerzalan lik crnkinje koja se bori za svoja prava. Možda zato što je Hurston odrasla u jednoj zatvorenoj crnačkoj zajednici u Eatonvilleu na Floridi, računala je na sistem vjere koji upućuje na sposobnost crnaca, a samim tim i žena, za samoodređenjem. Njeno antropološko istraživanje otkrilo je da su načini koji su Haićane doveli do njihovih političkih, društvenih i psihičkih stanja na spiritualnom nivou, odjekivali u brigama i iskustvima Afroamerikanaca u Sjedinjenim Američkim Državama.

¹⁴ Čarobnjaštvo, čaranje, vjerovanje u čarolije (među karipskim i američkim crncima i kreolima).

¹⁵ “[...] ninety-five per cent Catholic and one hundred per cent Voodoo.”

¹⁶ U povijesti religija, naziv za sva božanstva unutar politeističkog sustava.

¹⁷ Zli duh.

¹⁸ “In my mind, Zora Neale Hurston, Billie Holiday, and Bessie Smith form a sort of unholy trinity. Zora *belongs* in the tradition of black woman singers, rather than among ‘the literati’, at least to me. There were the extreme highs and lows of her life, her undaunted pursuit of adventure, passionate emotional and sexual experience, and her love of freedom. Like Billie and Bessie she followed her own road, believed in her own gods, pursued her own dreams and refused to separate herself from ‘common’ people.”

Budući da pojave i djela voodoo bogova i boginja istražuju brige i iskustva njihovih obožavatelja, moglo bi se pomisliti da voodoo aludira na herojsko i buntovničko; odražava zemaljske ljubomore, želje i hijerarhije; ilustrira razorno djelovanje ropstva na kolektivnu svijest.

U mnogim svojim djelima ova književnica svoje čitaoce izlaže nostalgичnoj pokretačkoj snazi afroameričke zajednice koja je pripadnike ove zajednice slijedila od postanka njihove rase do modernih okolnosti – uobičajene prakse društvenog okupljanja. Naprimjer u uvodnom poglavlju romana *Njihove oči su gledale Boga* Hurston opisuje jedan određeni dio dana kao “zalazak sunca”¹⁹ (Hurston, 2004: 1) za koji kasnije kaže da je vrijeme kad je posao završen i kad vlasnici/gazde odu svojim kućama.

Za Hurston, mjesto okupljanja, najčešće trijem, predstavlja sjenku ropstva koja služi kao podsjetnik okupljanja robova u tajnosti budući da su javna okupljanja robova prije njihovog oslobađanja bila zabranjena. Iako javan, trijem simbolizira mjesto gdje se ova zajednica Afroamerikanaca mogla osjećati snažno i ljudski i gdje su imali priliku pričati priče. Ove priče su vrijedne jer su dio usmene predaje, što im daje poseban kulturni značaj, jer Afroamerikancima koji ih pričaju pružaju mogućnost da “definiraju svoju vlastitu realnost umjesto da dopuštaju drugima da je definiraju za njih”²⁰ (Andrews, 2001: 285).

Posvećena istraživanju korijena koji povezuju afroameričko s afričkim, Hurston se zanimala za proučavanje tzv. “magijske tradicije” čaranja i hoodooa.²¹

U romanu *Njihove oči su gledale Boga* prvi odlomci “služe više kao melodija, pjesma ili molitva koja započinje u svakom voodoo obredu. Početak romana se, isto tako, poziva na Legbu, čuvara raskršća koje je prolaz između spiritualnih i materijalnih svjetova”²² (King, 2008: 61). Upotreba čaranja, praznovjerja i natprirodnog može se povezati s elementima kao što su identitet i religija prisutnih u većini djela Zore Neale Hurston. Autorica je sklona korištenju elemenata praznovjerja i naklonjena neobjašnjivim fenomenima u svrhu istraživanja različitih kultura. Naprimjer, za vrijeme oluje napolju se čula grmljavina, a jedan od likova u romanu, Motor, kaže da to “Veliki Massa vuče stolicu uz stepenice”²³ (Hurston, 2004: 185). Janie nadalje objašnjava da: “Stari Massa sad radi *Svoj* posao. Mi moramo biti tihi”²⁴ (Hurston, 2004: 185).

¹⁹ Eng. *sundown*..

²⁰ “[...] to define their own reality instead of allowing others to define it for them.”

²¹ Čovjek ili predmet koji donosi nesreću.

²² “[...] function much like the chant, song, or prayer that begins in every Voodoo ceremony. The novel’s opening also invokes Legba, the keeper of the crossroads, which is the gateway between the spiritual and material worlds.”

²³ “Big Massa draw him chair upstairs.”

²⁴ “Ole Massa is doin’ *His* work now. Us oughta keep quiet.”

Kad je riječ o religiji, osim jednog spominjanja crkve u Poglavlju 12, organizirana religija ne pojavljuje se u romanu. S druge strane, ideja spiritualnosti je uvijek prisutna budući da roman podupire svjetonazor ukorijenjen u folkloru i mitologiji. Kao antropologinja, Hurston je prikupljala sve što je vezano za ruralnu mitologiju i folklor crnaca na Karibima, ali i u Americi, na ovaj način vrijedno radeći na očuvanju tradicije *womanisma*. Različita viđenja misticizma koja ona predstavlja u romanu *Njihove oči su gledale Boga*, njena personifikacija smrti, ideja sunca-boga, horizont kao granica na kraju svijeta su, po svemu sudeći, odabrani direktno iz ovih izvora. Njeno predstavljanje folkloru i nekršćanske spiritualnosti slavi crnačku ruralnu kulturu, dok je spajanje postavki kršćanske i afričke (voodoo) religije u jedan hibrid evidentno u opisu u kojem ne govori o Bogu nego govori o bogovima i njihovim karakteristikama:

Svi bogovi koji primaju počasti su okrutni. Svi bogovi daju patnju bez razloga. Inače ne bi bili obožavani. Kroz neselektivnu patnju muškarci upoznaju strah, a strah je najbožanstvenija emocija [...] Polubogovi se štiju u vinu i cvijeću. Pravi bogovi zahtijevaju krv.²⁵ (Hurston, 2004: 170)

Glavna protagonistkinja romana Janie na različite načine izražava svoju spiritualnost. Naime, spiritualna priroda njene ličnosti prikazana je kroz njenu ljubav, uvažavanje prirode i osjećaj jedinstva s prirodom kao i kroz njenu ljubav prema samoj sebi. Njena potraga za spiritualnim ispunjenjem u osnovi je čak i egocentrična. Ona na kraju ostaje sama, a ipak zadovoljna. Oslobađa se neugodnih i ispraznih veza s Loganom i Joeom koje su kočile njeno osobno putovanje. Međutim, kroz svoj odnos s Tea Cakeom, Janie postaje sigurna u svoju neovisnost te doživljava ispunjenje i prosvijećenost. Ne samo da osjeća duboku povezanost sa svijetom oko sebe, nego osjeća da je duh Tea Cakea uz nju. Upravo zbog toga, iako je sama, ne osjeća se usamljeno.

Janiena spiritualnost primjetna je i u pažnji koju posvećuje procvjetalom drveću koje je okružuje. Ona s prirodom oko sebe komunicira mislima, osjećanjima kao i riječima:

Poznavala je stvari koje joj nikad prije nitko nije rekao. Naprimjer, riječi drveća i vjetra. Često je pričala sa sjemenkama koje padaju s drveća, i rekla bi, ‘Nadam se da padate na meko tlo,’ zato što je već prije čula da su sjemenke to govorile jedne drugima dok su prolazile. Znala je da je svijet bio pastuh koji je hitao plavim nebeskim pašnjacima. Znala je da je Bog svake noći sravnio sa zemljom stari svijet i s izlaskom sunca izgradio novi. Bilo je prelijepo vidjeti kako od sunca dobiva

²⁵ “All gods who receive homage are cruel. All gods dispense suffering without reason. Otherwise they would not be worshipped. Through indiscriminate suffering men know fear and fear is the most divine emotion [...] Half gods are worshipped in wine and flowers. Real gods require blood.”

oblik i pojavljuje se iz sive prašine svog nastajanja.²⁶ (Hurston, 2004: 29–30)

Ne samo da Janie pokazuje spiritualnost kroz svoj odnos s prirodom koja je okružuje, nego i kroz jačanje sebe vjerujući u Boga. Ustvari, njena molitva dokaz je njene spiritualnosti.

U jednom ključnom momentu kad se osjećala potpuno bespomoćno, snagu pronalazi u svom vjerovanju, čime ponovo dokazuje svoju spiritualnost. Naime, ona i Tea Cake živjeli su u jednom mjestu na Floridi, a što je bila njegova zamisao. Dok su boravili tamo, par se našao usred snažne oluje. Većina njihovih susjeda, pokušavajući se spasiti, napustili su to područje. Njih dvoje su odlučili u svom domu sačekati da se oluja stiša. Tea Cake se osjećao pomalo krivim jer je upravo on bio odgovoran za to što je Janie bila tu:

Pretpostavljam da sad želiš da si ostala u svojoj velikoj kući, daleko od nečeg ovakvog, zar ne?

Ne.

Ne?

Da, ne. Ljudi ionako ne umiru dok ne dođe njihovo vrijeme, bez obzira gdje si. Ja sam sa svojim suprugom u oluji, to je sve.

Hvala Gđo. Ali pretpostavimo da sad umreš. Ne bi se ljutila na mene što sam te dovukao ovamo?

Ne. Već smo oko dvije godine zajedno. Ako ne možeš vidjeti svjetlo u zoru, ne mariš za to ako umreš u sumrak. Tako je mnogo ljudi koji nikad ne ugledaju svjetlo. Ja sam tamarala okolo i Bog je otvorio vrata.²⁷ (Hurston, 2004: 186)

Uzimajući u obzir prethodno pomenuto moglo bi se reći da je Janiena spiritualnost dvostruka. Prvo, to je njena vjera u prirodu i razumijevanje prirode koja doprinosi njenom osjećaju sigurnosti za vrijeme oluje. Ona se ne brine zbog toga što bi mogla umrijeti ili biti povrijeđena jer se pomirila s tim da – što će biti, biće. Drugo, njen odgovor Tea Cakeu znači da čak i ako u tom momentu umre, umrla bi zadovoljna zato što je imala njega u svom životu. Svjesna je činjenice da mnogi ljudi idu kroz život, a da nikad ne dožive

²⁶ “She knew things that nobody had ever told her. For instance, the words of the trees and the wind. She often spoke to falling seeds and said, ‘Ah hope you fall on soft ground,’ because she had heard seeds saying that to each other as they passed. She knew the world was a stallion rolling in the blue pasture of ether. She knew that God tore down the old world every evening and built a new one by sun-up. It was wonderful to see it take form with the sun and emerge from the gray dust of its making.”

²⁷ “Ah reckon you wish now you had of stayed in yo’ big house ‘way from such as dis, don’t yuh? / Naw. / Naw? / Yeah, naw. People don’t die till dey time come nohow, don’t keer where you at. Ah’m wid mah husband in uh storm, dat’s all. / Thanky Ma’am. But ‘sposing you wuz tuh die, now. You wouldn’t git mad at me for draggin’ yuh heah? / Naw. We been together round two years. If you kin see de light at daybreak, you don’t keer if you die at dusk. It’s so many people never seen de light at all. Ah wuz fublin’round and God opened de door.”

pravu ljubav. Zato njen život, napokon, ima smisao i vrijednost, a to što ga je upoznala Tea Cakea pripisuje Bogu. Na ovaj način ona još jednom pokazuje svoju spiritualnost oslanjajući se na Boga i priznajući da njena snaga i blagoslov dolaze od Njega.

Iako Hurston ne prikazuje Janie kao nekog tko redovno posjećuje crkvu, čitaocima nudi mnoge primjere njenog spiritualnog karaktera. Janie pokazuje sklonost ka spiritualnom, uspostavlja odnos s drugima i s prirodom i također pronalazi snagu svom vjerovanju. U jednoj situaciji u kojoj se osjećala nemoćno jer nije znala gdje se nalazi Tea Cake, obratila se Bogu: “Ali o Bože, molim te ne dopusti da je Tea Cake negdje povrijeđen, a da ja ne znam ništa o tome. I Bože, molim te ne dopusti mu da voli bilo koga osim mene. Možda sam budala, Gospode, kao što kažu, ali Gospode, bila sam tako usamljena, i čekala sam, Isuse. Čekala sam jako dugo”²⁸ (Hurston, 2004: 141–142).

Ono što je primjetno jest da autorica u svom romanu isprepliće teme spiritualnosti i *womanisma* u liku Janie i na taj način stvara lik spiritualne womanistkinje.

Roman *Njihove oči su gledale Boga*, osim što prati sudbinu glavne junakinje Janie, ima i jednu sasvim drugačiju dimenziju prikazanu kroz činjenicu da se njena tri braka mogu promatrati kao metafora za šira društveno-historijska pitanja koja se tiču odnosa prema muškarcima. Tako ovaj roman postaje nosiocem womanističkog protesta osuđujući svaki oblik nasilja, ograničenja i iskorištavanja unutar rasnog seksizma i muškog nasilja.

ZAKLJUČAK

Womanistička spiritualnost je jedan pogled na svijet, tj. sveobuhvatna perspektiva iz koje netko promatra i interpretira svijet. Stoga bi se moglo reći da womanistički pogled na svijet kao i društveni pokret koji je u uskoj vezi s ovakvim shvaćanjem i prihvaćanjem svijeta, ima svoje korijene u preživljavanju, stvaranju zajednice, veze s prirodnim okruženjem, zdravljem, liječenjem i osobnim napredovanjem žena koje pripadaju svim sferama života. Prema tome, *womanism* zagovara različite metode društvene transformacije koje su usmjerene prema usklađivanju i koordinaciji, dovođenju u ravnotežu i liječenju društva od svih negativnosti koje su izražene kroz razne oblike dominacije (rase nad rasama, roda nad rodom, klase nad klasama, nacije nad nacijama) i diskriminacije (svih onih koji se ne uklapaju u zadane okvire). A jedan od najistaknutijih metoda kojima se *womanism* koristi u svrhu transformacije društva jest spiritualnost koja ima korijene u afričkom kulturnom nasljeđu.

²⁸ “But oh God, don’t let Tea Cake be off somewhere hurt and Ah not know nothing about it. And God, please, don’t let him love nobody else but me. Maybe Ah’m is uh fool, Lawd, lak dey say, but Lawd, Ah been so lonesome, and Ah been waitin’, Jesus. Ah done waited uh long time.”

Tijekom svoje historije afroamerička zajednica često je ispoljavala tendenciju prema spiritualnosti kao modelu prihvaćanja, uvažavanja i razumijevanja svijeta i prirode.

U svom romanu *Njihove oči su gledale Boga*, Zora Neale Hurston koristi tematiku voodooa i specifičnog oblika kršćanstva koji je nastao u afroameričkoj zajednici. Ona prikazuje način na koji su Afroamerikanke i Afroamerikanci uspjeli u svakodnevnom životu sačuvati uvjerenje da je sve na svijetu prožeto svetim duhom, što je najkarakterističnija osobina animizma prisutnog u svim najvažnijim afričkim religijama. Upravo zato je ovaj roman, svojim revolucionarnim odnosom prema književnom i kulturnom nasljeđu, poslužio kao uzor mnogim afroameričkim autoricama u narednim generacijama.

Moglo bi se reći da impuls za promjenu kod Janie dolazi kao rezultat posjedovanja spiritualnosti koja joj pomaže da postavi sebi nove ciljeve, ili da ojača svoj duh dok čeka da se stvore uvjeti za promjenu. Zahvaljujući spiritualnosti glavna junakinja romana stječe sposobnost da razmišlja o dimenzijama koje su veće od ograničenog svijeta u kojem živi i u stanju je da shvati da je dio svemira kao i da je svemir dio nje.

Uzimajući u obzir sve prethodno rečeno, moglo bi se reći da Zora Neale Hurston svojim čitaocima kroz glavnu protagonistkinju nudi svojevrsne životne lekcije i savjete: "Dvije stvari svi treba da urade za sebe. Treba da idu prema Bogu i treba da saznaju kako živjeti za sebe"²⁹ (Hurston, 2004: 226).

Budući da je prikupljanje informacija o kulturi, običajima, tradicijama, vjerovanjima i historiji različitih grupa ljudi bila istinska strast Zore Neale Hurston, ovaj način njenog života kompatibilan je sveprisutnim temama slobode i spiritualnosti karakterističnima za womanistkinje, a otjelovljenim u liku Janie.

Hurston uspijeva sugestivno oživjeti ženski lik oslobođen stege stereotipa, Afroamerikanku koja, vođena womanističkom spiritualnošću, sama kreira svoj odnos prema zajednici, društvu i muškarcima, ne gubeći pritom svoj vlastiti identitet.

LITERATURA

Andrews, William L., Francis Smith Forster and Harris Trudier (ur.) 2001. *The Oxford Companion to African American Literature*. New York: Oxford University Press.

Dalke, Anne 1995. "Spiritual Matters: Re-Possessing the African-American Women's

Literary Tradition". U: *Legacy*, Vol. 12, No. 1, str. 1-16.

Frederick, Marla 2003. *Between Sundays: Black Women and Everyday Struggles of Faith*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Hurston, Zora Neale 1990. *Tell My Horse: Voodoo and Life in Haiti and Jamaica*. New York: Harper Perennial.

²⁹ "Two things everybody's got tuh do fuh theyselves. They got tuh go tuh God, and they got tuh find out about livin' fuh theyselves."

Keating, Ana Louise (ur.) 2005. *Entre Mundos/Among Worlds: New Perspectives on Gloria E. Anzaldúa*. New York: Palgrave Macmillan.

Hurston, Zora Neale 2004. *Their Eyes Were Watching God*. Perfect Bound.

King, Lovalerie 2008. *The Cambridge Introduction to Zora Neale Hurston*. New York: Cambridge University Press.

Levin, Amy K. 2003. *Africanism and Authenticity in African-American Women's Novels*. University Press of Florida.

Maparyan, Layli 2012. *The Womanist Idea*. New York: Routledge.

Mazama, Mambo 2002. "Afrocentricity and African Spirituality". U: *Journal of Black Studies*, 33.2, str. 218-234.

Rody, Caroline 2001. *The Daughter's Return: African-American and Caribbean Women's Fictions of History*. New York: Oxford University Press.

Townes, Emilie M. 1995. *In a Blaze of Glory: Womanist Spirituality As Social Witness*. Nashville, TN: Abingdon Press.

Walker, Alice 2003. "Zora Neale Hurston: A Cautionary Tale and a Partisan View". U: *In Search of Our Mothers' Gardens*. New York: A Harvest Book Harcourt.

West, Elizabeth J. 2011. *African Spirituality in Black Women's Fiction*. Plymouth: Lexington Books.

SUMMARY

WOMANIST SPIRITUALITY IN ZORA NEALE HURSTON'S *THEIR EYES WERE WATCHING GOD*

Traces of the tradition of spiritual stories that reveal a special place of black women in religious world of their communities are noticeable in African-American literature written by women. Recognizing the African influence on African-American culture as defined by transformations, there is a better understanding of black culture in America, including an understanding of black spirituality. Womanist spirituality embraces a number of varied religious practices, and religions, and at the same time acknowledges an adaptable nature of African-descended people's spirituality that is part of their everyday life for centuries, and especially the life of African-American women. This is also a theoretical standpoint based on the works of one of the first American black anthropologists Zora Neale Hurston, who was interested in black folk culture, and especially black religion and spirituality, so she enriched the fictional world of her novel *Their Eyes Were Watching God* with spirituality as the key segment of cultural experience of African-American women. In her novel, Hurston intertwines the themes of spirituality and womanism in the character of Janie and in this way creates a figure of a spiritual womanist.

Key words: womanist spirituality, womanism, spirituality, religion, African-American literature.